

Petrićeva *La deca semisacra* kao moguće kodificiranje morala*

HEDA FESTINI

Rijeka

UDK 1 Petrić, F.
17(497.5)"15"
111.852(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. 11. 2012.
Prihvaćen: 10. 6. 2013.

Sažetak

Petrićev utilitarizam prevaga je nad Platonovom etikom vrline preko svojih dviju komponenata – socijalne (*con altri huomini in comune* u *Della historia diece dialoghi*, 1560) i psihičke (*philautia* u *L'amorosa filosofia*, 1577) te uspostavlja jednu vrstu modela naturalizirane etike (William A. Rottschaefer, 1997).

Petrićeva filozofija morala od uvježbavanja dobrih zakona u pravednoj državi (*La città felice*, 1553) do učenja kroz iskustvo moralnoga pjesništva (*Della poetica*, *La deca semisacra*, 1588) ukazuje na prirodni put razvoja morala.

Ključne riječi: Frane Petrić, William A. Rottschaefer; moralno pjesništvo, utilitarizam, naturalizirana etika

Uvod

Utilitarizam se može smatrati predvorjem naturalističke etike, za što ima danas dosta svjedočanstava.¹ Petrićeva razglabanja o moralu izravno su

* Izlaganje na međunarodnom simpoziju »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu« upriličenom 26–29. rujna 2012. u okviru 21. Dana Frane Petrića u Cresu u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva.

¹ Tradiciju naturalizma i Kanta preuzimaju etički naturalisti: Stephen Darwall, Allan Gibbard and Peter Railton (eds), *Moral discourse and practice: Some philosophical approaches* (Oxford: Oxford UP, 1996); William A. Rottschaefer, *The Biology and Psychology of Moral Agency* (Cambridge: Cambridge UP, 1997); David Copp, *Morality, normativity, and society* (Oxford: Oxford UP, 2001). Vidjeti još Matjaž Potrč, »Naturalizirana estetička teorija«, *Istra* 26 (1988), br. 5–6, pp. 136–140; Boran Berčić, *Filozofija bečkog kruga* (Zagreb: Kruzak, 2002), pp. 438–442. Naturalizirana etika razvila se u tri pravca: etiku pouzdanosti, feminističku i scijentističku naturaliziranu etiku.

naturalistička ili proizlaze iz njegova utilitarizma. Njegov se naturalizam temelji na terminu *philautia* koji je, po mišljenju J. C. Nelsona, Cresanin baštinio iz Aristotelove *Nikomahove etike*, a razmatrao slično kasnijem frojdovskom usmjerenju »u psihijatriji koji u narcizmu ne razabire samo devijantnu nego i normalnu pojavu.«² Kako je već pokazano, Petrić iz ljubavi prema sebi izvodi ljubav prema drugome, što je zapravo osnovno značenje njegova izričaja *volere bene*,³ koji istovremeno otkriva njegov utilitarizam: prijateljstvo iz koristi i milosrdnost zbog našeg računa.⁴

Sve se sažimlje u višekratno ponovljenim sintagmama *bene essere*, *il sempre essere* i sreći u zajedničkom životu.⁵ Petrić ih je detaljno objasnio već u *La città felice* (1553) i *Della historia diece dialoghi* (1560): vrlina se postiže ponašanjem građana u skladu sa zakonima;⁶ sreća je preobrazba žudnje u »kreposti i vrline«.⁷ U dovoljnoj mjeri Petrić tu preuzima Platonovu misao, ali ne preuzima u svezi s time njegovo matematičko učenje, nego prelazi u socijalnu doktrinu, jer tvrdi da se kreposti i vrline mogu imati u dovoljnoj mjeri »ako se živi s ostalim ljudima u zajednici« (*con altri huomini in comune*).⁸ A zajednički život omogućuju grad ili republika koji trebaju osigurati građanima puninu života. Pritom je, kako sam već ranije zaključila, »sretan život čovjeka u zajednici bliži pravедnosti nego dobru«.⁹

Petrić o pjesništvu moralne tematike

Nakon uočavanja nekih Petrićevih utilitarističkih gledišta u *Della historia diece dialoghi* i *L'amorosa filosofia* može se sad ispitati mogućnost njihova sažimanja, odnosno kodificiranja u *La deca semisacra*, u sedmom dijelu njegove *Della poetica*.¹⁰

² Heda Festini, »Tragom utilitarizma u F. Petrića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30 (2004), pp. 59–67, na p. 59.

³ Festini, »Tragom utilitarizma u F. Petrića«, p. 61.

⁴ Festini, »Tragom utilitarizma u F. Petrića«, pp. 62–63.

⁵ Festini, »Tragom utilitarizma u F. Petrića«, pp. 63–64.

⁶ Francesco Patritio, *La città felice* (In Venezia: Per Giovanni Griffio, 1553), f. 15r: Frane Petrić, *Sretan grad*, preveo Vladimir Premec, priredio Milivoj Solar (Zagreb: Matica hrvatska, 1998), p. 30. Usp. Bruno Ćurko, »Petrić o vrlini i sreći u 'humanističkom' razdoblju«, *Filozofska istraživanja* 30 (2010), pp. 395–412, na pp. 402–403.

⁷ Heda Festini, »Platonova koncepcija o učenju / neučenju vrline – Petrić«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 29 (2003), pp. 19–26.

⁸ Festini, »Platonova koncepcija o učenju / neučenju vrline – Petrić«, p. 24.

⁹ Festini, »Platonova koncepcija o učenju / neučenju vrline – Petrić«, p. 25.

¹⁰ Francesco Patrizi da Cherso, *Della poetica*, volume III, edizione critica a cura di Danilo Aguzzi Barbagli (Firenze: Istituto Nazionale di studi sul Rinascimento, 1971), *La deca semisacra* (1588), pp. 379–444. Nadalje: Patrizi, *La deca semisacra* (1588).

Spominjući Orfeja u *La deca sacra* Petrić nadolazi i na začetke moralne filozofije, jer ističe Orfejeve zasluge u tome što je poticao narod na poslušnost zakonima i poučavao ga civiliziranom životu i dobrim običajima.¹¹ U *La deca semisacra*, koja slijedi odmah iza *La deca sacra*, dvije su knjige koje se odnose na moralnu filozofiju u stihovima, šesta i sedma.¹² U šestoj knjizi Cresanin želi skrenuti pažnju na one pjesme koje nisu umjetnost, nego »korisna uvježbavanja za građanski život te za običaje duha i djelovanja što ciljaju na dobar život i na sreću ne samo u sadašnjem životu«. ¹³ Drugim riječima, on ovdje otvara pitanje nastanka moralnih zasada i, u daljnjoj budućnosti, same moralne filozofije.

U *La deca semisacra* Petrić zasigurno pokazuje da je moralna filozofija imala svoj začetak u moralnim pjesmama, koje je davno prvi pronašao Orfejev učenik Musej. Njegove *Hipoteke*, ispjevane u 4.000 stihova, zapravo su služile za uvježbavanje običaja i dobroga života. To Petrić zaključuje na osnovi istomenih naslova u drugih »učitelja dobrih običaja i ureditelja građanskoga života« (*maestri di buoni costumi e ordinatori di cittadinanze*), kao što je bio Drakon iz Atene i drugi.¹⁴ Tom prilikom on navodi poprilično dug popis spjevova koji su obrađivali građanske zakone, razne moralne izreke ili su naprosto nagovarali na dobre običaje. On smatra da su autori tih spjevova pravi pjesnici jer su, jednako kao i pjesnici drugačijih spjevova, izazvali divljenje.¹⁵ Upravo su iz tog razloga na mlade upečatljivo djelovale obavijesti o dobrom životu, mudri su zakonodavci uspjeli donijeti zakone, a civilizirani ih ljudi prihvaćati.¹⁶ Ti su pjesnici, poput Teogona ili Tirteja, bili filozofi koji su se smatrali »najbožanskijim pjesnicima« (*divinissimi poeti*),¹⁷ kao što je primjerice tvrdio Platon, a njihovo pjesništvo Zenon i Epikur nazvali su moralnom filozofijom.

Kao što je prirodna filozofija, po sudu Platona i Aristotela, nastala divljenjem prema prirodi, Petrić smatra da je moralna filozofija nastala divljenjem prema moralnim izrekama te naputcima o zdravom i korisnom životu. Prema njegovoj ocjeni, to je bio veliki napredak jer je na taj način nastala aktivna

¹¹ Francesco Patrizi da Cherso, *Della Poetica*, volume III, edizione critica a cura di Danilo Aguzzi Barbagli (Firenze: Istituto Nazionale di studi sul Rinascimento, 1971), *La deca sacra* (1588), pp. 265–378, na p. 373.

¹² Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, pp. 421–426; »Libro settimo. De' poemi morali II«, pp. 427–432.

¹³ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 421: »ma cose ad arti simiglianti, di ricordi, di ammaestramenti utili alla civile vita e a costumi dell'animo, e all'azioni che al ben vivere mirano e alla felicità, non solo della presente vita, ma eziandio della vita futura e nella gloria, <...>«.

¹⁴ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, pp. 421–422.

¹⁵ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 422.

¹⁶ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 423.

¹⁷ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 423.

filozofija, koja se oživotvorila u dobroj vladavini gradom, u dobrim običajima građana i u čuvanju zakonā. On tom prilikom naglašava još jednu odliku moralnih spjevova, ali tipičnu za pravo pjesništvo, a to je izmišljanje, kao što je Likurg izmislio da mu je Apolon naredio da donese zakone.¹⁸ I na sljedećoj stranici on potvrđuje pjesničko obilježje takvih spjevova, posebno istaknuvši Pitagorine *Zlatne stihove*, jer sadržavaju i božanstvo koje je na zagonetan način upleteno ostavljajući tragove božanskih vrлина.¹⁹ U tom istom smislu, zaključuje Petrić, Platon i Plutarh tvrdili su da je i Solon bio pjesnik,²⁰ pogotovo zato što »uzdiže univerzalnome, na način kako je Aristotel htio da pjesnik postupa s univerzalnim.«²¹ No bilo je i pjesnika koji su moral postavili iznad božanstva (Teogon), a za Petrića nema ničega pjesničkoga u Horacijevim moralnim izrekama, osim što je rimski pjesnik udovoljio metričkim zahtjevima.²²

U sedmoj knjizi *La decia semisacra*, posvećenju također moralnim spjevovima, jasno se očituje Petrićev stav da je njihov prvi cilj moralna pouka o sreći i dobrobiti ovoga života.²³ Kao drugi i budući cilj on ističe vječno blaženstvo, koje se susreće u najstarijem spjevu koji je od 24 knjige sastavila Sibila, Perzijanka ili Kaldejka, zatim se ono može naći u skoro beskonačnim knjigama Zoroastra, također Kaldejka. Prema tome Petrić je u najranije zapamćenom vremenu našao početke moralne filozofije, pa čak i proricanje mnogo čega o Kristu.²⁴

Ipak se pokazuje da, više od same problematike morala, Petrić ponajprije u tim spjevovima traži ono što ih čini ili ne čini pravim pjesničkim umijećem. Tako Jobove lamentacije navodi kao primjer lošeg pjesništva, čiju razinu nije uspio podići ni latinski prevoditelj. Ipak spominje divljenje koje je taj dugi spjev bio u stanju izazvati svojim zapletima iz sretnog u nesretno stanje, a naročito ga popravlja, misli Petrić, nada u mnogo bolji budući život. A takvi su velikim dijelom Davidovi *Psalmi* i Salamonova *Pjesma*, jer se tiču Boga i oba ljudska života, sadašnjega i budućega.²⁵ Petrić dosta pažnje obraća na opjevanje tog budućeg života. Na sljedećoj stranici navodi još deset autora koji se mogu pridodati uz autore spomenutih dvaju remek-djela. Zanimljivo

¹⁸ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 423.

¹⁹ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 424.

²⁰ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 425.

²¹ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 426.

²² Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro sesto. De' poemi morali«, p. 426: »Di Orazio possonsi dir morali ...*[lacuna u rukopisu], perchè pieni sono di bellissime sentenze, ma nulla v'è di poetico fuor che la misura del verso: tutto il resto, come dice egli, è sermoni propiora.«

²³ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, pp. 427–432.

²⁴ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 427.

²⁵ Patrizi, *La decia semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 428: »Cosi fatti sono gran parte de' *Salmi* di Davide, pertinenti a Dio, ed ambedue le vite umane, e a quella d'ora e alla ventura. <...> E tale, eziandio, è la Cantica di Salomone, <...>«.

je opet što zamjećuje o pjesničkom umijeću tih autora: umalo su promašili »divote priče«, »zbog čega ih se čitalo s mnogo dosade, pa ipak su predmetom i invencijom potaknuli mnogo čuđenja.«²⁶

Petriću se čini da u Grkā nije baš bilo heroja u toj vrsti pjesništva koji bi svojim umijećem osvojili blaženstvo u drugom svijetu.²⁷ U Grkā je postojao jedan način: obogotvoriti se, pretvoriti se u zvijezde ili biti na Elizejskim poljima, ili – suprotno – u paklu. Često su u takvim spjevovima smještali u raj ili pakao pjesnike, muzičare, filozofe, tirane i obične ljude. Čini se da je takav spjev spjevao Prodik iz Fokide, a među prvima Orfej.²⁸ U svezi s tim spominje Petrić iskopine s jako dugo očuvanim mrtvim tijelima, čemu se i Platon čudio u *Fedonu*. Zapravo je to vidio Orfej u Egiptu i prenio takve priče zajedno s ritualima u Grčku. Uz Orfeja o paklu su pjevali Pisandar i Homer.²⁹ No uz muke pakla pjesnici su opisali i užitke na Elizejskim poljima, dakle pjevali su o budućem životu kao veselom ili mučnom. Kaže se da je i Vergilije u tom pogledu oponašao Homera, no Petrić napominje: »toliko je malo onoga što je Vergilije od malo toga u Homera htio u svojoj službi.«³⁰

Izgleda da Petrić ipak Grke ostavlja na nižoj razini. On kaže: u njegovim su danima gotovo svi bili ispod razine Sannazzara, Fracastora i Vide, a, posebno, nijedna grčka ili latinska pjesma ne bi se po ljepoti mogla izjednačiti s Petrarkinom pjesmom *Vergine bella*.³¹ Zapravo, Petrić u tim povijesnim spjevovima ipak više ističe njihove svjetovne vidove, jer jasno tvrdi: takvi su spjevovi »obrađivali i ljudske duše i mnoge stvari iz prirode.«³²

Osim daljnjeg potvrđivanja svoje izvorne teze o pjesničkom radu (*la maraviglia*) i daljnjeg dosta usputnog potvrđivanja svete dimenzije u moralnim ili polusvetim spjevovima, Petrić ukazuje i na to da je moralna filozofija nastala sasvim prirodnim tokovima i da je dodirivala mnogošta iz prirode, kao i same ljudske duše, što nas usmjeruje na određene analogije, pa zatim i postavke. Najprije upada u oči sličnost prvih koraka moralne filozofije, koja ima jak utjecaj prirodnih čimbenika, s njezinim završnim korakom u današnjici, tj. s

²⁶ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 429: »Le quali, se ben mancarono di tutti per poco i mirabili della favella, e perciò con molta noia leggere si fanno, hebbero nondimeno di materia e di invenzione non poche maraviglie.«

²⁷ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 429.

²⁸ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 430.

²⁹ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 431.

³⁰ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 432: »così è poco quello che Virgilio dal poco di Omero volse in suo servizio, <...>«.

³¹ Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 429.

³² Patrizi, *La deca semisacra* (1588), »Libro settimo. De' poemi morali II«, p. 432: »<...> trattarono, e dell'anime umane, e di molte cose di natura.«

naturaliziranom etikom, kakvu je primjerice razvio W. A. Rottschaefer,³³ a koja je, dakako, na daleko višoj razini. Radi se o selekcionističkom modelu, zasnovanom na prirodnoj, društvenoj i selekciji ponašanja, da bi se objasnilo podrijetlo, razvoj i djelovanje moralnog djelatelja.³⁴ Tako Levy u ocjeni Rottschaeferove monografije smatra da autor polazi od pojma moralnog djelovanja na način sadašnje analitičke filozofije Harryja Frankfurta. Po njegovu sudu Rottschaefer želi pribaviti naturalistički račun o moralnom djelovanju, zasnovanom na najboljim znanstvenim radovima biologije evolucije, sociologije i psihologije koji objašnjavaju kako ih ljudska bića zadobivaju i vrednuju te djeluju u vezi s vjerovanjem i motivacijom. Prema Levyju, za Rottschaefera moralnost je samo dijelom biološki fenomen, a više socijalna kultura, bitna za moralno usvajanje. Možemo reći da je sve to indikativno za Petrićevo razmatranje istog problema.

Čini nam se da se u Petrićevu pristupu radilo o nabačaju nekih od ovih elemenata. Naime uza sav religiozno-mitološki tribut koji je on platio svojem vremenu, nameće se njegovo izvorno nagnuće – pokazati realne okvire nastanka i daljnjeg toka moralne filozofije koja niče iz potreba čovjeka da živi uređenim životom u uređenom društvu kao pravo društveno biće. Može se reći da je Petrić zapravo svim tim pitanjima pristupio iz duboko znanstvenih interesa, tj. da objasni doista kako se ta pojava zbiva.

Zaključak

Petrić je upotrebljavao dva temeljna moralna koda:

1. *philautia*;
2. živjeti s drugim ljudima.

Na temelju provedene analize ta se dva koda mogu objasniti kao:

1. *philautia* – ljubav prema sebi i drugima do milosrđa u smislu *ben essere*;
2. sretan život s drugim ljudima – sastoji se u vježbanju građanskih navika na temelju dobrih zakona u valjanoj zajednici – gradu.

Neki Petrićevi pozivi još i danas dobro zvuče, primjerice poziv na vježbanje ili uvježbavanje građanskog života.

³³ William A. Rottschaefer, *The Biology and Psychology of Moral Agency* (Cambridge: Cambridge UP, 1998).

³⁴ Neil Levy, book review »W. A. Rottschaefer, *The Biology and Psychology of Moral Agency*«, *Human Review* 2 (2002), pp. 406–410.

La deca semisacra di Petrić come possibile codificazione della morale

Riassunto

L'utilitarismo di Petrić va al di là dell'etica platonica della virtù grazie alle sue due componenti – quella sociale (*con altri uomini in comune* in *Della historia diece dialoghi*, 1560) e quella psichica (*philautia* dell'*Amorosa filosofia*, 1577), costituendo una specie di modello di etica naturalizzata (William A. Rottschaefer, 1997).

La filosofia della morale di Petrić, sin dalla prassi delle buone leggi nello Stato giusto (*ben essere* nella *Città felice*, 1553) e dall'apprendimento attraverso un'esperienza morale (la poesia moraleggiante in *Della poetica, La deca semisacra*, 1588), implica che lo sviluppo morale segua un percorso naturale.

Parole chiave: Frane Petrić, William A. Rottschaefer; poesia moraleggiante, utilitarismo, etica naturalizzata

